LOCUȚIUNILE

DE

EUG. IOANIȚESCU

Cu ajutorul cuvintelor o limbă poate reprezenta noțiunile și raporturile dintre ele. Dar acestea pot fi exprimate în numeroase cazuri și de îmbinări de cuvinte „care, dînd expresie raportului dintre două sau mai multe obiecte sau dintre obiecte și însușirile lor, deșteaptă în mintea noastră imaginea unui obiect, a unei acțiuni sau a unei stări percepute ca unitate”[1]. Într-adevăr, noțiunile denumite prin cuvintele : *a adopta* (un copil), *a enerva*, *a fugi*, *a libera*, *a muri*, *a observa*, *a termina*, *bîrfitor*, *bogat*, *golan*, *grosolan*, *hoinar*, *înțelept* (sau *inteligent*), *rău*, *trăsnit*, *evident*, *mereu mult*, *puțin*, *dracul* etc. pot fi redate și prin grupurile de cuvinte : *a lua de suflet*, *a scoate din sărite*, *a o lua la sănătoasa*, *a da drumul*, *a da ortul popii*, *a băga de seamă*, *a da gata*, *gură-rea*, *cu dare de mînă*, *coate-goale*, *din topor*, *pierde-vară*, *cu* (*scaun la*) *cap*, *fără suflet* (sau *fără inimă*), *lovit cu leuca*, *cu ochi și cu sprîncene*, *într-una*, *din belșug*, *pe sponci*, *ducă-se pe pustii* etc. De asemenea, raporturile dintre noțiuni sau dintre diferitele propoziții într-o frază pot fi exprimate și prin grupuri de cuvinte ca : *afară de*, *de-a lungul*, *din cauza*, *în urma*, *de vreme ce*, *ca și cum*, *cu toate că*, *ori de cîte ori*, *pe cît*, *pe cînd*, *de aceea* etc. Asemenea grupuri de cuvinte care țin locul unor părți de vorbire poartă numele de locuțiuni. Cuvintele care alcătuiesc o locuțiune își pierd — toate sau unele din ele — sensul lor propriu pentru a capăta împreună un altul nou. Astfel, următoarele îmbinări de cuvinte : *a o lua la sănătoasa*, (om) *dintr-o bucată*, *afară din cale*, *în timp ce*, formează cîte o locuțiune, fiindcă elementele din care sînt alcătuite și-au modificat înțelesul lor

[1] *Gramatica Academiei R.P.R., vol. II, p. 5*

BDD-A10340 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07 UTC)

inițial și împreună au dat naștere unuia nou, respectiv de : *a fugi*, (om) *integru*, *foarte*, *cînd*, jucînd rolul gramatical de parte de vorbire : verb, adjectiv, adverb, conjuncție. Evident că o grupare accidentală de cuvinte în care acestea își păstrează, fiecare în parte, individualitatea, nu poate constitui o locuțiune, după cum ne arată exemplele următoare : *Maria spală putina și o pune la uscat* ; *Meșterul scoate ușa din balamale* ; *Nu i-s boii acasă ci la pășune* ; *Am luat masa și am dus-o în grădină* ; *Ion strînge calul în chingi* ; *O mină de aur*. Se poate întîmpla ca aceleași cuvinte să-și modifice sensul sau să capete unul figurat și împreună să formeze o locuțiune. În felul acesta, grupurile de cuvinte din exemplele de mai sus : *spală putina*, *scoate din balamale*, *nu i-s* (*toți*) *boii acasă*, *am luat masa*, *strînge în chingi*, *de aur* pot fi și locuțiuni, cînd înseamnă : *fuge*, *enervează*, *e indispus*, *a mîncat*, *constrînge*, *bun* (sau *generos*).

Gramatica noastră distinge cinci feluri de locuțiuni și anume : 1) locuțiuni adjectivale, 2) verbale, 3) adverbiale, 4) prepoziționale și 5) conjuncționale. Ele au aproape aceleași particularități ca și părțile de vorbire cărora le corespund. Astfel, locuțiunea adjectivală arată ca și adjectivul însușirea sau calitatea substantivului pe care îl determină. Spre deosebire de adjective care au, cele mai multe, două terminații, locuțiunile adjectivale sînt în majoritate invariabile. Locuțiunile adjectivale : *cu cap*, *cu judecată*, *cu vază*, *de aur*, *de bine*, *de cuvînt*, *de înțeles*, *de nădejde*, *de rînd*, *de viață*, *din topor*, *fără cap*, *fără inimă*, *fără* (*de*) *minte*, *fără viață*, *fără vlagă* etc. rămîn invariabile, indiferent dacă determină un substantiv masculin, feminin sau neutru, la singular sau la plural și la cele cinci cazuri. Observăm că cea mai mare parte a locuțiunilor adjectivale sînt formate dintr-un substantiv precedat de prepoziție, dar putem întîlni și două substantive legate prin prepoziție : *fel de fel* (fel de fel de oameni) sau două substantive precedate fiecare de cîte o prepoziție : *de zi cu zi* (munca de zi cu zi). Substantivul poate fi determinat de un adjectiv : *de bună* (sau rea) *credință*, *de mare încredere*, *de toată isprava*, *de toată nădejdea*, *de tot felul*, *în toată firea*. Substantivul *dracul* la cazul genitiv urmat sau nu de prepoziția *de* formează o locuțiune adjectivală destul de frecventă în limbajul familiar : *al* (a, ai, ale) *dracului* (de...). În cazul cînd în alcătuirea unei locuțiuni adjectivale intră și un pronume personal, atunci numai acesta se schimbă (după gen și număr) : *nelalocul lui* (sau ei, lor), *ca vai de el* (sau ea, ei, ele). În compunerea unei locuțiuni adjectivale se poate găsi și un adverb, ca în exemplele : un *astfel de* om, o poveste *de altădată*, locul *de dinainte*. Unele locuțiuni adjectivale rezultă dintr-o contopire de cuvinte atît de închegată, încît abia mai pot fi deosebite de adiectivele propriu-zise : *cuminte* (plural *cuminți*), rezultat din contopirea ființiei *cu* și substantivul *minte*, *cumsecade* provenit din contopirea lui *cum* și a verbului reflexiv *se cade*. După cum

Gramatica Academiei R.P.R.
Gramatica Academiei R.P.R.

BDD-A10340 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07 UTC)

adjectivele își pot schimba funcția gramaticală, tot așa și locuțiunile adjectivale pot deveni locuțiuni adverbiale, cînd determină un verb, un adjectiv sau un adverb.

Cu mult mai numeroase decît locuțiunile adjectivale sînt locuțiunile verbale de care s-a ocupat mai amănunțit Florica Dimitrescu în „Studii de gramatică" (vol. I, 1956). Locuțiunea verbală este o îmbinare a unui verb cu obiectul său, avînd valoarea unui singur verb. O bună parte a locuțiunilor verbale exprimă acțiunea corespunzătoare sensului substantivului care intră în alcătuirea lor, după cum ne dovedesc exemplele următoare : *a avea bucurie* „a se bucura", *a avea dorință* „a dori", *a avea asemănare* „a se asemăna", *a avea scăpare* „a scăpa", *a avea nădejde* „a nădăjdui", *a aduce la îndeplinire* „a îndeplini", *a da dovadă* „a dovedi", *a da năvală* „a năvăli", *a lua sfîrșit* „a se sfîrși" etc.

Ca și verbele propriu-zise, locuțiunile verbale exprimă acțiuni (*a da ajutor, a o rupe la fugă, a da bir cu fugiții*), stări (*a sta locului, a sta cu mîinile în sîn*), apariția unei caracteristici (*a da în copt, a da în clocot, a da în spic*), modificarea unei caracteristici (*a se da pe brazdă, a-și ieși din fire*), o atitudine (*a-și vedea de treabă, a-și bate joc, a băga în seamă*), iar în propoziții îndeplinesc funcția de predicat verbal.

Locuțiunile adverbiale, destul de numeroase și ele, sînt îmbinări de cuvinte care împreună îndeplinesc funcția de adverb. Ele sînt formate dintr-un substantiv, adjectiv sau participiu, pronume, numeral și adverb însoțite, de cele mai multe ori, de prepoziții. Substantivul este partea de vorbire cea mai frecventă care intră în alcătuirea unei locuțiuni adverbiale fie precedat de una sau mai multe prepoziții : *cu ajutorul, cu asprime, cu bucata, de nevoie, din întîmplare, în amurg, în veci, pe sponci, pe șleau, cu de-a sila, de cu seară, dis-de-dimineață, de cu noapte, pe de rost* etc., fie intercalat între două prepoziții : *de față cu, în chip de, pe cale de* etc., fie, însfîrșit, determinat de un adjectiv : *cu orice preț, de bună seamă, pe bună dreptate, prin bună învoială* etc. Adverbul apare și el destul de des în compunerea unei locuțiuni adverbiale : *cu anevoie, cu greu, în curînd, pe îndelete, cît colo, de aproape, cît de colo, ici și colo* etc. Locuțiunile adverbiale formate cu : *a*) pronume : *de aceea, după aceasta, pe lîngă acestea* ; *b*) adjectiv : *cu adevărat, din nou* ; *c*) numeral : *în două, pe din două, una, două* „mereu" sînt mai rare. Participiul este întîlnit de mai multe ori : *din aflate, din auzite, pe dibuite, pe ghicite, pe tăcute, pe negîndite, pe nepregătite, pe neașteptate, pe nevăzute* etc. După conținutul lor, locuțiunile adverbiale se împart în : 1) locuțiuni adverbiale de mod : *cu binele, cu de-a sila, cu dragă inimă, cu încetul, de bună voie, pe furiș, pe îndelete* ; 2) locuțiuni adverbiale de loc : *din apropiere, în față, în lung și în lat, în tot locul, pe ici pe colo* etc. ; 3) locuțiuni adverbiale de timp : *de mult, de vreme, de curînd, de cu seară, de cînd lumea, r* [illegible] *uri* etc. ;

BDD-A10340 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07 UTC)

4) locuțiuni adverbiale de cauză : *de aceea*, *de bucurie*, *de ciudă*, *de necaz* etc. și 5) locuțiuni adverbiale de scop : *cu scopul*, *cu intenția* etc.

Grupului de locuțiuni adverbiale de mod i se pot adăuga și acelea care indică cantitatea : *cu carul*, *cu grămada*, *cu toptanul*, *din belșug* etc. ca și acelea care exprimă afirmația : *de bună seamă*, *de sigur*, *nici vorbă* etc. sau negația : *de fel*, *de loc*, *nici cît*, *cîtuși de puțin*, *nici de fel* etc. Printre locuțiunile adverbiale de timp trebuie incluse și acelea care sînt formate dintr-un adjectiv demonstrativ și un substantiv : *astă iarnă*, *astă noapte*, *astă seară*, *astă toamnă*, *astă vară*, *de astă dată*. Mai remarcăm, însfîrșit, și o serie de expresii formate din cuvinte compuse care pot fi întrebuințate ca locuțiuni adverbiale : *calea-valea*, *cîine-cîinește*, *harcea-parcea*, *talmeș-balmeș*, *tîrîș-grăpiș*, *tura-vura*, *vrînd-nevrînd*, *treacă-meargă* [1].

Mai puțin numeroase, dar foarte mult folosite, sînt locuțiunile prepoziționale și cele conjuncționale. Ele sînt formate din unirea a două sau mai multe cuvinte și îndeplinesc rolul de prepoziții sau de conjuncții. Locuțiunile prepoziționale sînt în general alcătuite din una sau două prepoziții așezate înaintea sau în urma unui substantiv, sau a unui adverb : *din cauza*, *din partea*, *în cazul*, *în privința*, *în vederea*, *afară de*, *alături de*, *aproape de*, *de-a dreptul*, *de-a lungul*, *de-a curmezișul*. Substantivul sau adverbul din alcătuirea unei locuțiuni prepoziționale poate fi intercalat între două prepoziții : *cu privire la*, *din cauză de*, *în caz de*, *în jos de*, *în rînd cu*, *în timp de*, *la miez de*, *din vale de* etc. Se poate observa că multe locuțiuni prepoziționale sînt asemănătoare cu unele locuțiuni adverbiale. Confuzia nu se poate face însă, dat fiind rolul gramatical deosebit pe care îl îndeplinește fiecare din aceste feluri de locuțiuni. O deosebire esențială între locuțiunile prepoziționale și prepoziții constă în faptul că, pe cînd cele dintîi au o valoare lexicală destul de puternică, cele din urmă au o valoare lexicală mult mai slabă [2].

Locuțiunile conjuncționale joacă același rol gramatical ca și conjuncțiile propriu-zise, acel de a lega în propoziții, cuvinte care au aceeași funcție sintactică, iar în frază de a introduce diferite propoziții. Locuțiunile conjuncționale se împart și ele în două categorii : 1) locuțiuni conjuncționale coordonatoare : *așadar*, *de aceea*, *fie că*, *drept care*, *prin urmare* și 2) locuțiuni conjuncționale subordonatoare : *ca și cînd*, *ca și cum*, *cu toate că*, *cu chip să*, *după ce* (că), *de vreme ce*, *din cauză că*, *din moment ce*, *după cît*, *după cum*, *măcar că*, *numai să*, *pe cît*, *pe cînd* etc.

Am arătat că gramatica noastră consideră ca existente numai cele cinci feluri de locuțiuni despre care a fost vorba pînă acum. Dar, pe lîngă acestea, întîlnim și alte construcții care pot fi socotite ca avînd valoare

---

[1] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 331 și *Mic dicționar ortografic*, p. 46.
[2] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 345.

BDD-A10340 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07 UTC)

de locuțiuni, cum sînt grupurile de cuvinte corespunzătoare unor substantive: *un calcă-n gropi* (sau în străchini), *un burtă-verde*, *un coate-goale*, *un gură-cască*, *un ducă-se pe pustii*, *un pierde-vară*, *un tîrîie-brîu*, *un zgîrîie-brînză* etc. sau a unor pronume nehotărîte : *cine știe ce*, *cîte alte*, *cîte și mai cîte*, *cîte toate*, *ce pe apă nu curge*, *cîte alea toate*, *multe și mărunte*, *nimica toată*, *te miri ce*, *una alta* etc. De asemenea, grupuri de cuvinte ca : *cel din urmă*, sînt socotite drept locuțiuni cu valoare de numeral (cf. „Dicționarul limbii romîne literare contemporane", vol. I, p. 384). În sfîrșit, întîlnim în limba noastră grupuri de cuvinte : *apoi de* !, (apoi) *cum nu* !, *cioc-boc* !, *ei, bine* !, *fugi de-acolo* !, *da de unde* !, *haida-hai* !, *hodoronc-tronc* !, *iac-așa* !, *na-ți-o frîntă* !, *ptiu, drace* !, *țin-te pîrleo* ! etc. care ar putea forma categoria locuțiunilor interjecționale. (O astfel de categorie există și în limba franceză : *bon Dieu* !, *mon Dieu* !, *cric-crac* !, *à d'autres* !, *là, là* !, *ma foi* ! etc.).

După cum vedem, toate aceste construcții îndeplinesc în întregime condițiile cerute locuțiunilor pentru a putea fi considerate ca atare.

Am văzut că locuțiunile constituie o unitate lexicală și gramaticală. În unele cazuri ele pot constitui și o unitate sintactică, atunci cînd sînt formate din propoziții. Într-adevăr, sînt propoziții care țin loc de părți de vorbire, avînd astfel valoarea de locuțiuni. Vom da cîteva exemple din fiecare fel de locuțiuni formate din propoziții : *a*) locuțiuni adjectivale : *cum nu se mai află*. (O fată cum nu se mai află „o fată foarte frumoasă"), *nu știu cum* (Un om nu știu cum „un om bizar") ; *b*) locuțiuni adverbiale : *cît e lumea* (*și pămîntul*) „niciodată", *cum scrie la carte* „exact", *cît ai scăpăra din amnar*, *cît ai zice cîrc*, *cît ai clipi din ochi* „într-o clipă", *cît ai pune la o măsea* „puțin", *cînd se crapă de ziuă*, *cît vezi cu ochii*, *cînd se îngînă ziua cu noaptea* etc. ; *c*) locuțiuni conjuncționale : *care va să zică* „prin urmare" ; *d*) locuțiuni substantivale : *un gură-cască*, *un calcă-n străchini*, *un tîrîie-brîu*, *un pierde-vară* etc. ; *e*) locuțiuni pronominale : *te miri ce*, *cine știe ce*, *ce pe apă nu curge* etc. ; *f*) locuțiuni interjecționale : *haida-hai* !, *țin-te pîrleo* !, *fugi de-acolo* ! etc. Nu mai vorbim de locuțiunile verbale care prin natura lor sînt susceptibile de a fi formate din propoziții.

Ca și cuvintele pe care le reprezintă, multe din locuțiuni pot avea două sau mai multe sensuri după cum ne arată exemplele următoare :

a băga în boală (sau *boale*) = 1) a îngrozi, 2) a spăla rufele prost, 3) a tulbura (sufletește), a zăpăci (de ex. : Ochii tăi mă bagă-n boale) ;

a fi pe ducă = 1) a fi gata de plecare, 2) a fi pe moarte ;

a da drumul = 1) a pune în libertate, 2) a desface o cusătură, 3) a lăsa să intre (sau să iasă), 4) a pune în mișcare (un motor), 5) a concedia ;

a-și da drumul = 1) a se lăsa în jos, 2) a se da pe față, 3) a izbucni, 4) a se porni la vorbă ;

a da gata = 1) a termina (un lucru), 2) a distruge, 3) a cuceri (pe cineva), a-l zăpăci ;

BDD-A10340 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07 UTC)

a da la lumină = 1) a descoperi un lucru (ascuns), 2) a publica (o carte);

cît e lumea (*și pămîntul*) = 1) niciodată, 2) veșnic;

dintr-o dată (loc. adv.) = 1) într-o singură mișcare, deodată, 2) brusc, 3) pe neașteptate;

în gol (loc. adv.) = 1) în aer, 2) fără țintă (pe lîngă verbul a privi), 3) zadarnic;

în toată firea (loc. adj.) = 1) matur, 2) serios;

al dracului (loc. adj.) = 1) rău, păcătos, 2) energic, 3) tare, 4) strașnic, extraordinar, 5) incomod;

față de (loc. prep.) = 1) în raport cu, 2) avînd în vedere.

Locuțiunile sînt într-o continuă mișcare; numărul lor nu este fix. Unele dintre ele dispar sau își schimbă sensul, altele, cu mult mai numeroase, se formează fie prin îmbinarea cuvintelor existente în limbă, fie (în mai mică măsură) prin traducere din alte limbi.

În compunerea locuțiunilor mai vechi se conservă, după cum observă Florica Dimitrescu [1], multe fapte de limbă învechite sau necunoscute limbii contemporane. Dar nu numai fapte de limbă sînt păstrate de unele locuțiuni, ci și fapte istorice și sociale. Ar fi interesant de studiat asemenea locuțiuni și din acest punct de vedere. Am putea da ca exemple următoarele cazuri: *A prinde cu arcanul* însemna în timpul lui Ion Creangă a lua cu sila în oștire. Era o realitate socială prinsă de locuțiune care, cu acest sens, nu se mai întrebuințează astăzi, dat fiind condițiile noi de recrutare ale tinerilor pentru serviciul militar;

a da bir cu fugiții avea la origine înțelesul de a fugi din cauza birului, fapt social destul de frecvent în epoca feudalismului, *a fi cal de poștă* (sau *de tramvai*) ne amintește timpul cînd călătoria se făcea cu poștalionul sau cu tramvaiul tras de cai. Locuțiunea adverbială *de cînd nemții cu coadă* ne readuce în minte vremea cînd se purtau peruci și faptul că poporul nostru numea neamț pe oricare occidental care venea sau se stabilea în țara noastră.

Revăzînd cele mai sus expuse, putem ajunge la următoarele concluzii:

I. Locuțiunile, corespunzînd ca înțeles diferitelor cuvinte, constituie, ca și acestea, material de construcție a propozițiilor și frazelor.

Fiind mai precise, mai clare și mai expresive, ele îmbracă propozițiile și frazele cu forme mai alese, mai artistice.

II. Ele pot reprezenta toate părțile de vorbire (în afară de articol care are o situație specială în rîndul părților de vorbire).

III. Limba noastră are un număr considerabil de locuțiuni, ceea ce dovedește bogăția și varietatea ei.

---

[1] *Componența locuțiunilor verbale în limba română*, în *Studii de Gramatică*, vol. I, 1956, p. 52.

BDD-A10340 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07 UTC)

Dat fiind importanța pe care ele o prezintă, se impune ca studierea lor să fie obiectul unor cercetări mai amănunțite și mai insistente. Noi am încercat, în articolul de față, să schițăm anumite aspecte ale locuțiunilor. Rămîne ca ele să fie discutate, continuate și completate pentru a se ajunge la lămurirea și precizarea locuțiunilor din limba noastră.

BDD-A10340 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:07 UTC)